

HARS JÓZSEF: Magyar Művelődés Háza

Többen visszafojtott lélegzettel figyeltük drámai csúcspontokon, hogy a védőháló mögött hulló vakolattal együtt nem verik-e le a betűket a Kaszinó homlokzatáról. Szerencsére megmaradtak, sőt talán még szebbek, mint 1942-ben, újkorukban. Bizony nem akármilyen betűk azok. Hirdetői annak az összefogásnak, amely megvédte az épületet a félelmetes vevőtől, a Volksbund szervezetétől. Apám, Hars György építészmérnök álmodta meg őket görög szépségből és római állhatatosságból.

MAGYAR MŰVELŐDÉS HÁZA az írás, és mi a története? Miért volt olyan fontos, hogy ez a ház a magyar művelődésé legyen? A válasz első része bizonyítja az akkor már évszázados létesítmény kiemelkedő jelentőségét a város életében, a második rész pedig elmondja annak a rövid, de forró feszültségű ősznek az eseményeit.

Kaszinó már volt Sopronban a 18. század vége felé. Pejáchevich Károly gróf a lakásával szemben építtette oda, ahol ma a Petőfi téren lévő iskola található. Ebben rendezték a bálakat, míg a beljebb álló szárazmalom a színeszet otthona volt. A szó maga kisebb házat jelent, benne társas összejövetelekre szolgáló helyiséggel. Másik neve még világosabban francia eredetére utal: redut (Redoute), vagyis vigadó, táncterem. Itt 1834-ben porig hamvasztó lángok közepette szakadt vége a vigasságnak. Helyére és számára most már kétemeletes, nagyobb házat húztak föl, tervezője az a Lőszl Frigyes, aki nem sokkal később a klasszicista stílusú színházat alkotta meg.

Előtte a térségen hatalmas bástya állott, ez akkor került csákány alá, amikor elhatározták a mai Kaszinó felépítését. Éppen oda. Jó lett volna továbbra is az egyesület céljára a kétemeletes épület, ám azt az önkényuralom éveiben katonaság vette birtokába, s mikor onnan nagy sokára kiköltözött, már állt az új. Ezért vagy másért, számunkra már nem érdekes: 1890-ben lebontották.

Már az említett építkezések is bizonyítják, hogy az egyre gazdagodó soproni polgár szükségét érezte annak, hogy színvonalas társasági életet éljen. Ebbe kapcsolódtak be a helyőrség díszes egyenruhájú tisztjei is. Körülrajongottak és udvarlói csoportjai esténként körbesétálták a Várkerületet, vagy legalább a Promenád fái alatt vonultak föl s alá. Szép leírását találhatjuk ennek Slachta Etelka naplójában. A Széchenyiért és a magyar ügyért lelkesedő honleány egyike volt azoknak, akik pártolták a legnagyobb magyar eszméjét, a kaszinó egyesület megalakítását. Legalábbis ami a bálakat illeti, hiszen a „kaszinózás” a férfiak számára teremtett összejeveteli forma volt.

A gróf célja egybeesett a helyiek elképzeléseivel. Legyenek tagjai az 1843-ban megalakult egyesületnek a társadalom művelt rétegei, ledöntve az iparosok, kereskedők, hivatalnokok közötti nyelvi és más különbségekből emelt válaszfalakat. Legyen jól ellátott könyvtára a műveltség terjesztésére, és legyen minden értékes megmozdulás elindítója, szervezője, tehát olyan középpont, amely értelmes, hasznos társadalmi együtt létet ajánl minden érdeklődőnek. Bármilyen az anyanyelve, a vallása, világnézete.

Széchenyi Nagycenkről 1835-ben akkor fordult Sopron felé, amikor a város első díszpolgára lett. Fáradhatatlan szervezőként létrehozta a Soproni Gőzmalmot, a Sopron-Vasi Szederegyletet, elvállalta a vasúttársaság elnökségét. (A Bécsújhelyi Sopronnal összekötő vonalat 1847-ben adták át a forgalomnak.) És végül, de nem utolsó sorban első

részvényjegyzője annak a Soproni Takarékpénztárnak, amely később megépítette a ma felújított Kaszinó eredetijét.

Az egyesület - amikor végre 1843. március 12-én megtarthatta alakuló közgyűlését- ilyen hátszéllel sem volt a legelső az országban. Pesten a Nemzeti Kaszinó dicsekedhet ezzel a címmel. 1827-ben hozta létre Széchenyi, s mindjárt 175 taggal kezdett működni. Nemcsak több városban, de még megyénk néhány falujában is előbb alakultak meg ezek a közművelődés előrehaladásának nélkülözhetetlen eszközei, hogy a „közhasznú eszmecserék és kellemes társalgás" útján vigyék előbbre a reformokat.

Nem maradt meg minden aláírási ív, de az első nyomtatott listában olvasható Széchenyi neve. A tagság három elég jól megkülönböztethető részre tagolódtott: a megyeieken és a városiakon kívül a katonatisztek csoportjára. De még ezeken belül is eléggé elkülönültek egymástól azok, akik csak olvasni akartak, játszani viszont nem. Játék alatt kártyán kívül a biliárdot kell érteni. A történet során számos kisebb nagyobb viszály keletkezett és múlt el ilyen okokból. Elmúlt, mert erősebb volt az összetartás, mint a széthúzás.

A Soproni Kaszinó-Egyesület (Olvasó-Egylet) nagyobb gondja nem az ilyen békétlenség, hanem a megfelelő helyiségek kiválasztása volt. Az első években a városi kaszinóépület bérlőjének albérlői voltak. Amikor Kugler Antal bérlete lejárt, 1846 márciusában az egylet lépett a helyére, s most már ők adtak albérletbe néhány helyiséget másoknak. Nem álltak valami fényesen anyagilag, a tagság létszáma is fogyott, helyzetük a szabadságharc leverése utáni önkényuralom idején még jobban romlott. Adat szól arról, hogy bécsi kávéháztól szeretnének használt újságokat kapni. A kevésszámú tag között is nem egy akadt, aki könyvet, lapot hazavitt, s elfelejtette visszahozni. (Deszkásy Boldizsár, az egyesület történetírója zárójelben megjegyzi: Már akkor is?) Szűkebb helyre szorultak akkor, amikor 1852-ben katonák telepedtek be az épületbe. Néha-néha engedélyezett báljaikat kénytelenek voltak a színházban tartani. Tárgyalások folytak arról, hogy a Takarékpénztár földszinti helyiségeibe költöznek át.

Viszont 1859-ben új korszakot nyithattak. Mivel most már az egész kaszinóépületet a katonaság vette igénybe, Flandorffer Ignác társigazgató és mások buzgólkodására a Szent György utca egyik magánházába költöztek, ahol igen fényesen rendezkedtek be. Megugrott a taglétszám is. 80-ról 213-ra a 18 000 lakosú városban.

A hirtelen jött virágzást nagyon hamar követte a teljes csőd. A mértéktelenül megnőtt adóssággal nem tudván mit kezdeni, 1861 -ben határozatot hoztak, hogy ha nem sikerül egy újonnan alakuló egyesületnek átadni mindent, vagyont és adósságot, akkor bizony elárverezik azt, amijük van. 1861. október 1 -jén két nyelven felhívást bocsátottak ki az újonnan alakuló casinó-egyletbe való belépésre. Sikerral jártak: a polgárság nem akarta veszni hagyni az oly fontos egyesületet, s az adakozók jóvoltából már néhány nap múlva újra kezdhették működésüket.

Hillebrand Vince ecetgyárost választották igazgatóvá, aki sokat dicsért szervezéssel tíz évre biztosította az élénk, jó hangulatú egyleti életet és számos táncestély megrendezését. Rövid időn belül közel 400 név került a tagok listájára. A Szent György utcából azonban ki kellett költözniük egy kávéházba (későbbi Peck-kávéház, ma bizományi üzlet a Színház utcában), innen is a Templom utca és Széchenyi tér sarkán lévő sétatéri kávéházba. Itt aztán megvetették a lábukat egészen addig, míg a nagy Kaszinó fel nem épült.

Mivel nem sikerült saját házat venni, az egyesület vezetősége elhatározta, hogy maga épít megfelelő palotát magának. Azt helyesen mérték föl, hogy a város társadalmának szüksége van rájuk, s ezt ki is nyilvánítja, ez azonban még nem jelentett anyagi alapot a munka megkezdésére. Ehhez részvénytársaságot kellett alakítani, amire 1870. május 15-én került sor.

Addigra már megtörtént a telek kiválasztása, a bástya elbontása, sőt a tervpályázat kiírása is. A részvénytársaság elnökévé az eddigi egyleti igazgatót, Hillebrand Vincét választották meg. Még ebben az évben megalkották a Kaszinó-egyesület alapszabályát is. Ennek első pontja szerint „a soproni casino-egylet műveit feddhetlen jellemű férfiak társulata, kik a végre egyesültek, hogy a társalgási hajlamot egymás közti folytonos élénk közlekedés által emeljék s előmozdítsák”. Most tehát létezett egy részvénytársaság, amelynek feladata volt előteremteni az építési költségeket, s létezett egy egyesület, amely mielőbb látni szeretne volna a palotáját. Deszkásy szerint valóságos remekmű az az egyezmény, amelyet a két szervezet kötött egymással. A lényeg, hogy nem az egész épület az egyesületé, de ami neki jut, azt kizárólagosan birtokolja. A táncteremhez pedig, bizonyos megkötésekkel, ingyen jut.

A részvények jegyzése azonban nem járt valami nagy eredménnyel. A még szükséges pénzt újabb részvénykibocsátással és jelzálogkölcsonnel szerezték meg. Ez utóbbi adására azonban csak a Soproni Takarékpénztár volt hajlandó. Az építési költségek egyre magasabbra rúgtak. A hiányt megint csak a Takarékpénztár fizette be.

Az egyesület 1872 őszén költözött be földszinti helyiségekbe. Az ünnepélyes megnyitás azonban csak 1873. január 11-én zajlott le. Az ebből az alkalomból rendezett fényes bál azonban nem sikerült valami jól, s a májusban bekövetkezett bécsi pénzügyi válság soproni hatása miatt a történetíró szerint „talán kissé túlméretezett” palota sokáig kihasználatlan maradt.

A részvénytársaság a következő években azon volt, hogy az egyesület vegye át a vagyongazdálkodást, ami magasabb tagdíjat jelentett volna. Erre sokan kiléptek. A polgárok valami miatt összekülönböztek a tisztekkel, s azok is kiléptek. Ennek ellenére senki sem tagadta, hogy a Kaszinó a város szellemi és társas életének központja. Erre példa: 1877-ben nagy érdeklődés közepette mutatta be az egyik teremben Salamin Leó reáliskolai igazgató a telefont.

1877-ben különvált az egyesület és a részvénytársaság. Előbbi bérleti szerződést kötött a részvénytársasággal, s most már az egész épülettel rendelkezett. Az utóbbit azonban hamarosan felszámolták. Az épületet 1882. február 25-én tartott nyilvános árverésen a Soproni Takarékpénztár vette meg, a bérleti szerződés érvényben hagyásával.

Az egyesület további életének egyre hangsúlyosabb témájává vált a földszinti helyiségek bővítése és részben átalakítása, amelyet 1899-ben valósítottak meg. Ekkor került használatukba a börzecsarnoknak nevezett terem, amely külön bejárattal jól jövedelmezett a pénzügyintézetnek. Hogy miért hívták börzecsarnoknak, rejtély, viszont érdekes esemény színtere volt 1896. december 10-én és a rá következő három napon. Itt vetítettek először Sopronban filmet. Budapest után másodikként. Az előadások óránként követték egymást. Belépő 25 krajcár, negyede egy színházi belépőjegynek. Katonáknak és 12 év alatti gyerekeknek 12 krajcár. A műsorról annyit, hogy Lumière azóta is elő-elővett kis filmecskéje, A vonat érkezése volt az egyik szám. Hatásos jelenet: szembejön a nézővel a mozdony!

Érdekes, hogy Deszkásy nem említi meg sem ezt, sem az ennél nagyobb feltűnést keltő másik technikai csodát: a villany bevezetését a Kaszinóba. A Soproni Gázmű 1866 óta termelt gázt világításra is. Később ezt Auer-égőkkel korszerűsítették. Végre 1897-98-ban bővítették az üzemet villanyáram fogadására, sőt termelésére. A Kaszinóba először 1898 szilveszterére vezették be. Lelkes cikkben számol be arról az újság, hogy a bálterem karzatán villamos lámpákból összeállított magyar korona gyűlt ki éjfél tájban.

Hogy milyen bálakat rendeztek a Kaszinó termeiben akkoriban és később is, példának álljon itt egy leírás (A Domino-bál címen) a Soproni Napló 1904. február 4-i számában:

„A kaszinó-egyesületnek hétfőn megtartott dominó tánczestélye a várakozáson felül sikerült. Többen jöttek el ugyanis, mint a mennyire előre számítottak, de mégis kevesen ahhoz, hogy az álarczos bál nagy kavarodása s ártatlan csintalanságai jobban helyet foglalhattak volna. A hölgyek a főlépcsőn mehettek fel a kisterembe. A bejárótól a lépcsőig csak gyengén volt világítva az előcsarnok, hogy az álarczos hölgyeket ne láthassák annyira a kíváncsi szemek. A férfiak az emeleti étteremben gyülekeztek. A nagyterem karzata és páholyai ezalatt megteltek hölgyekkel, kik nem akarván dominóban s álarczban megjelenni, innen gyönyörködtek a színes képből s várták, hogy a leálczázás után lehívják őket is tánczra. 10 órakor volt a bevonulás a nagy terembe, persze nagy érdeklődés közt. A katonazene hangjaira megkezdődött azután a séta, táncz s a tréfás évelődés a csinos maszkokkal, kezdetben kissé feszesen. Az első négyesre, melyet 24 pár tánczolt, a hölgyek választottak tánczost. Ezután, ugy 7 7 óra után megtörtént a leálczázás, s a hölgyek rendes báli ruhában lejtették tovább a tánczot, persze most már megszaporodván a karzatról lejövőkkel, úgy hogy a 2-ik négyest már 36 pár tánczolta. A mulatságon a legvígabb hangulat uralkodott, csak általános volt a panasz, hogy egyetlen gyakorlatban levő magyar tánczunkra a csárdásra, nagyon későn került sor. A rendezőség mindegyik dominóban megjelent hölgyet egy álarczba helyezett virágcsokorral lepette meg, melyről kis táská lógott le, benne a tánczrenddel. A jelenvolt hölgyek közül csak azok neveit közöljük, kik a bál jellegéhez képest dominóban és álarczban jelentek meg.”

A Kaszinó-egyesület tagságát erősen megrázta az 1901 őszén bekövetkezett bankbukás. Az Építőbank csődjét a lengő szakállú Schladerer Alfréd igazgató tőzsdejátéka és egyéb üzemei idézték elő. Közben nagy társadalmi életet élt, így a Kaszinóban is. A magyarul nem tudó szélhámos évtizedekig vezette orruknál fogva a pénzügyi felügyelő bizottságát és részvényeseit. Sok hiszékeny ember vagyona bánta.

Az egyesület további élete különösen Szilvássy Márton két elnöksége alatt fejlődött azzá, ami célja volt kezdettől fogva. 1901 -től 1906-ig tartó első szakasza volt a mozgalmasabb. 1902-ben 440 a beltagok száma, ezt 76 kültag, 13 női tag és 200 katona egészítette ki. A második világháború idejére esett. A Tanácsköztársaság alatt proletár-étkezde létesítése forgatta fel az egyesületi helyiségeket. Aztán a békeszerződés körüli zavarok akadályozták a nyugodt életet a falak között. A népszavazás ránk nézve kedvező eredménye és a biztos kezű, meggondolt városvezetés meghozta a nyugalmat a tagság mindennapjaiban.

A százéves egyeleti fennállás küszöbén, 1942-ben, azonban újabb válságba sodródtak a zsidótörvények miatt. A katonatisztek nem voltak hajlandók együtt kártyázni, olvasni vagy társalogni a 60 zsidó származású taggal. A vezetőség nehezen bár, de végül megvált az utóbbiaktól, hogy az előbbieket visszavehesse. A gerincesebb egyeleti tagok, például Sopronyi-Thurner Mihály, akkor már nyugdíjban lévő polgármester, kiléptek az egyesületből.

A Társadalmi Egyesületek Szövetsége 1942-ben feloszlott. A soproni kerület vezetősége azonban úgy ítélte meg, hogy „azt a szép társadalmi és hazafias munkát, amelyet a TESZ végzett” kár lenne feladni, ezért új szervezetet hoztak létre Soproni Magyar Szövetség címmel. A helyi magyar egyesületek mind beléptek, így a Kaszinó-Egyesület is. Érdekes, hogy Deszkásy az utóbbiról írott könyvében nem beszél a lényegről, hiszen akkor mindenki tudta, hogy a Hitleri Birodalom útmutatásait követő nagy étvágyú Volksbund ellenében folyt a szervezkedés. És mivel egyesület nem vehetett meg épületet, egyúttal bejegyeztettek egy részvénytársaságot is. Erre azért volt szükség, mert a Soproni Takarékpénztár anyagi okok miatt túl akart adni a számára egyre nagyobb terhet jelentő Kaszinón. Az eladási szándék jól jött a németeknek, hiszen a viszonylag félreeső Kossuth Lajos utcából a város kellős közepére költözni társadalmilag is, politikailag is főnyeremény. Főispán, rendőrkapitány és polgármester vállvetve küzdött ez ellen.

A részvénytársaság a kultúra palotáját mint alapítványt a Soproni Magyar Szövetségnek adta bérbe. Ezzel a Kaszinó Egyesület bérlője lett a Szövetségnek. Az épület pedig a Magyar Művelődés Háza nevet kapta. A szövetség szervezésében nagy ünnepeksorozat tette emlékezetessé a keresztelőt. És hogy a Volksbund is értsen belőle, sorozatos felvonulásokban erősítette meg a város vezetőségének határozott lépését az egyetemi és középiskolás ifjúság. Mi is vonultunk az estébe hajló utcákon, lelkesen és elszántan énekelve. A díszes termekben pedig a magyar művelődést szolgáló rendezvények zajlottak továbbra is. Nemcsak bálók, hanem irodalmi estek, hangversenyek, a kodályi ihletésű Éneklő ifjúság stb.

Az egyesület pedig elhatározta, hogy nevet változtat: legyen a 100 éves jubileum alkalmával Soproni Széchenyi-Kaszinó, hiszen az alapító tagok sorában volt a legnagyobb magyar is. Ezt a nevet az 1943. március 12-én megtartott jubileumi közgyűlésen nagy lelkesedéssel fogadták el. Ezzel aztán sajnálatosan meg is szűnt az egyesületi élet, sőt néhány év múlva, Rákosi diktatúrájának rendelkezésére maga az egyesület is.

A név - a MAGYAR MŰVELŐDÉS HÁZA - a hagyományok által megszentelt elnevezés. Nem csak azért, mert ma is ez olvasható a homlokzatán. Városunk történetének olyan időszakára emlékeztet, amely szinte fölér az 1921. évi népszavazással. Gondoljunk bele: a háború kellős közepén, amikor a német csapatokkal együtt harcoltak a mieink a Szovjetunió ellen, tehát amikor legalábbis illendő lett volna fejet hajtani a szövetséges hitleri Németország szervezeteinek minden kívánsága előtt, Sopron nem és nem adta oda a Volksbundnak a „Kaszinót”.